

galt, og det er samvittighedsfuldt rettet. Hvor præster eller skolelærere var involveret i sager med højere myndigheder, er disse fulgt op på passende vis, og endelig er en del specielle sproglige udtryk forklaret. Man kan så smile lidt af – eller skal man græde over? – at udgiveren har følt det nødvendigt at forklare udtryk som »ex tempore« og »sirlig« (noterne 54 og 87).

Det er forståeligt, at Kildeskriftselskabet med det samme har fulgt dette arbejde op med en planlagt udgivelse af N.E. Balles visitatsindberetninger fra årene 1783-93.

Anders Monrad Møller

BORIS KOLL: Kaperkaptajn Jens Lind – manden bag myten. Skippershoved, Ebeltoft 2000. 109 s.

En af de myteomspundne personer fra Englandskrigenes tid er her blevet gjort til genstand for en undersøgelse, der på den ene side afkræfter ét og andet, men på den anden side alligevel fortæller historien om et eventyrligt levnedsløb. Forfatteren har villet drive »kildereseach med tættekam« og udviser tillige en skarp og berettiget kritisk holdning til Kay Larsens »Danmarks Kapervæsen 1807-14«, et meget udbredt værk, der desværre notorisk er såre upålideligt.

Det er denne charmerende lille bog *ikke*. Materialet lægges effektivt frem, teksten er velskrevet omend med lidt hang til at sætte trumf på à la Jens Lind. I småtingsafdelingen kan anføres en underlig affærdigelse af »finkenettet« til fordel for et »entrenet« – det ene udelukker ikke det andet, og et af de gængse maritime leksika ville således have kunnet gøre sin nytte samt have pyntet på literaturlisten. Forklaringen på sølvværdi side 63 er desværre ufuldstændig, det var mere kompliceret end som så. Og mon dog ikke »Slaget ved Ravarino« side 96 i virkeligheden fandt sted ved Navarino – de krøllede bogstaver snyder i stigende grad. Men bogen er et godt eksempel på nytten af at gå de mange gode historier fra Napoleonskrigene grundigt efter med brug af alt, hvad man kan finde i arkiverne og andetsteds. Således er »ødelæggelsen« af Jens Linds overdådige »bryllupshistorie« iværksat ved ganske enkelt at slå efter i den rigtige kirkebog. Elementært, ja, men alt for ofte forsømt.

Anders Monrad Møller

Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam 1854-1909 I-IV, Udgivet af ERIK NØRR, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, Odense Universitetsforlag, Odense 1999, 1575 s., 795 kr.

Erik Nørr og Selskabet for Danmarks Kirkehistorie står for en vigtig nyudgivelse af kilder til 1800-tallets historie. Det handler om en omfattende korrespondance mellem de to præster Otto Møller og Thomas Skat Rørdam. Fra 1854 til Thomas Skat Rørdams død i 1909 blev det til i alt 496 breve. Præsterne var gamle barndomsvenner og tilhørte med tiden begge den vigtige grundtvigianske fløj i dansk kirkeliv.

Brevene blev udgivet allerede i 1915-1916 af Skat Rørdams søn, Hemming Skat Rørdam. Det var kort tid efter Otto Møllers død. Denne udgivelse er ofte blevet brugt af forskere, og den er, ifølge Erik Nørr, en vigtig anledning til, at de to personer har fået en central placering i dansk kirkehistorie. Denne første udgivelse var ikke fuldstændig, hvilket også fremgår af udgiverens forord, men

da det, som de fleste ved, er lettere at anvende trykte end håndskrevne breve, er den alligevel blevet flittigt anvendt. Den gamle udgaves svagheder viser sig imidlertid at være langt større, end Hemming Skat Rørdam medgav. Erik Nørr påpeger, at han udelod så mange som 200 breve og ikke kun fra den sidste periode af de to præsters liv, hvilket var det indtryk, man fik af hans forord. Han har i mange tilfælde til og med udeladt dele af breve, og flere gange har han skrevet om i brevene, hvis der blev anvendt udtryk, som han ikke fandt passende eller som kunne give et »forkert« billede af de to venner. Det meste af dette gjorde han uden at markere, at han så at sige blandede sig i Otto Møllers og Skat Rørdams samtale. Det er således et meget redigeret billede af de to teologer, som har været genstand for den senere store forskerinteresse. Det er derfor med stor taknemmelighed og glæde, at man modtager Erik Nørrs ambitiøse nyudgivelse. Denne er total og med noter og personregister, og den indeholder desuden en kort, men indholdsrig indledning.

De mange, som har anvendt disse breve i deres forskning, bør nu give sig tid til at kontrollere om det, de har anvendt, virkelig tilhører brevskrivernes verden, og om der findes andet i det tidligere ukendte brevmateriale, som kan bringe nyt lys over deres interesseområde. Efter selv at have set i brevene kan jeg forestille mig, at her findes oplysninger og holdninger, som kan interessere mange. De to præster tilhørte som sagt den vigtige, men også ret så brede grundtvigianske skole af danske præster. Det meste af livet talte de imidlertid fra ganske forskellige pladser inden for den danske kirke. Otto Møller var i mere end 30 år præst i Gylling syd for Odder i Jylland, mens Rørdam gjorde karriere i København og endte med at blive biskop over Sjællands stift. Begge reflekterede meget over deres egne erfaringer og over, hvad der skete i Danmark, og begge forsøgte på denne måde at sætte dagligdagen i forhold til deres kristne tro. Deres lange venskab gør, at de var ret så åbenhjertige i brevene. Man kommer altså tæt ind på to forskellige kristne liv i anden halvdel af 1800-tallet. Dette bliver særlig spændende, fordi der er tale om en overgangstid for kristendom og kirke, hvor religionen blev en stadig mere privat sag. Man udgik nu ofte fra individuelle tolkninger, som Rørdams, Møllers og andres, og ikke fra teologiske dogmer, og kirken mistede langsomt sin samfundsmæssige magt. Vi befinder os midt i sekulariseringsprocessen. Jeg kan derfor kun håbe, at denne appetitvækkende udgave af brevene ikke blot fører til vigtige korrektioner af tidligere billeder af de to teologer, men også til at der stilles nye, kulturhistorisk inspirerede spørgsmål til de to eftertænksomme herrer.

Hanne Sanders

IB GEJL (red.): Århus – Byens Historie, bind 3. 1870-1945. 377 sider med noter, ill. med fotos i farve og sort, kr. 400.

Århus skød op som Danmarks næststørste by i 1870'erne. Der er derfor nok at tage af, og dette bind er udtryk for en byhistorie, som tilfredsstiller både den lokale borger og den mere professionelt interesserede. Bogen er opdelt på en både tiltalende og oplysende måde. Jørgen Fink behandler under overskriften Byens Rum emner som byens vækst, trafik, planlægning og arkitektur. Derefter kommer et kapitel af Bodil Olesen om livsformer og -forhold med titlen Byens Mennesker. Det er interessant og indlevende, et billede til en længst svunden tid, som dog ikke er længere væk end mine forældres og bedsteforældres. Der-